

עלון שבועי מבית 'בני אמונים' וכל מאמיניהם

256

פרשת מקץ

תשע"ט

פניני אמן ותפלה בפרשה

מאוצרות אמונים

הטוב והמטיב - מבלי להתחשב בעתיד

"ויאמר אל אחיו הושב כספי... ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אליכם לנו" (מב כח)
 רבים תמהו: ממה נחרדו האחים, וכי לא הוטב להם כשהושב כספם?
 באר רבי יוסף שאול נתנזון בעל 'שואל ומשיב':
 קבע הקדוש ברוך הוא בסדר הנהגת העולם שיהיו הטוב והרע מערבים זה בזה, ולעולם אין טוב מחלט ואין רע מחלט. על כן, כשהוטב לשבטים בעת שהושב כספם, מיד קנו בלבם החשש מהרעה שאולי תצמח מכך, ומכך חרדו.

אמנם, כבר אמרו חכמים (ברכות ס א, ע"פ פיה"מ להרמב"ם ברכות פ"ט מ"א) שאף על טובה שעלולה להפך לרעה [כגון

טהרת הלב כהחלפת בגדים

"וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריאהו מן הבור ויגלה ויחלף שמלתיו ויבא אל פרעה" (מא ט)
 כתב רבי שמואל בן חפני גאון:
 מפסוק זה נוכח ללמד כי ציד יש להתכונן לעמידה בתפלה לפני מלך מלכי המלכים; לפני מלך בשר ודם שאין לפניו אלא מה שעיניו רואות יש להתכונן בחיצוניות, באמצעות תגלית והחלפת בגדים, אף לפני מלך מלכי המלכים הבורח כליות ובל, יש להתכונן גם בפנימיות, באמצעות טהרת הלב והמחשבה ובהזרה בתשובה על עוונותינו.

פרוש התורה לרבי שמואל בן חפני גאון עמ' קי

ברעב ונתנו' אף שגם בשבע כלכלתנו

"ויקבץ את כל אכל שבע שנים" (מא מח)
 כתב רבי יוסף שאול נתנזון בעל 'שואל ומשיב':
 בשנות השבע הוצרכו המצרים לקמץ ממזונם ולאגור ממנו לשנות הרעב, ולפיכך מסתבר כי לא נהנו מהשבע כפי ספוקם. בכך נוכח להבין תמיהה העולה בגסס תפלת נשמת: "ברעב ונתנו ובשבע כלכלתנו" - אם שבחנו את הבורא ויתברך על שזן אותנו אפילו בשנות הרעב, מה שבת הוא בכך שכלכל אותנו בשנות השבע?
 ויש לומר כי במלים "ברעב ונתנו" אנו מודים על כך שהקדוש ברוך הוא זן אותנו בשנות הרעב, אך כדי שלא נחשב שהצרכנו לשם כך לקמץ ממזונותינו בשנות השבע, אנו מוסיפים: "בשבע כלכלתנו", כלומר: אף בשנות השבע לא נחסר ממזונותינו דבר.

בכך יש לפרש אף את בקשתנו בברכת המזון: "ונא אל תצריכנו, לא לידי מתנת בשר ודם... כי אם לידיך המלאכה"; להבדיל מידו של 'בשר ודם' שלעמים היא חסרה, 'ידו' של הקדוש ברוך הוא תמיד מלאה, ועל כן הבוטח בו אינו צריך לקמץ ממזונותיו לצורך יום המחר.

דברי שאול' (מהד' רביעאה)

הקדוש ברוך הוא ירד עם השבטים למצרים

"ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר אכל" (מב י)
 תבת "ועבדיך" כתובה בוי"ו החבור, אף שאינה נראית קשורה לתבה שלפניה. מדוע?
 פרש רבנו יהונתן איבשיץ:

במקרא (ברכות ו א) נאמר כי עשרה אנשים המתקבצים לתפלה - "שכינה עמהם", אם כן, אף עשרת השבטים שיצאו למצרים - שכינה היתה ביניהם. לפי זה יתפרש הכתוב כך: "ויאמרו אליו: לא" - מרגלים אנו, כי אם א-דני" - השכינה הקדושה השרויה בינינו "ועבדיך" - באו לשבר אכל" בארץ מצרים.

תפארת יהונתן'

רזי אמונים

רמזי אמן על חנכה

גזרת מלכות יון

כתבו הקדמונים (מחזור ויטר' ס"א) כי סדר שבחי תפלת אין כאלקינו הנם כסדר אותיות 'אמן' - 'אין כאלקינו, מי כאלקינו, נודה לאלקינו', והמשכם בלשון ברכה: "ברוך אלקינו, אתה הוא אלקינו".
 במדרש קדמון הובא כי בתקופת מלכות יון גזרו היונים על ישראל שלא לענות אמן, וכדי שלא תשכח ענית אמן מישראל תקנו תפלה זו. ואף על פי שהתבטלה גזרה לא עקרו תקנה זו ממקומה.

'מאי חנכה' [לר"י רצאבין] בשם מהר"י ונה מחכמי תימן נתן להוסיף ולומר, שלפי שגדול העונה אמן יותר מהמברך (ברכות גג ב) לכן הקדימו כאן את רמז ה'אמן' ל'ברוך אתה'.

ידי' בני אמונים' הרב יעקב דב מרמורשטיין שליטיא

אמן' - בחנכה

'בחנכה' בגימטריה 'אמן'.
 'תנחת הבית' [לרבי שאול ב"ר דוד] פראג שעי'ו

המלאכים עונים אמן

בשאלות דרב אחאי (וישלה כו) מובא: "מזוהא בימיו, ונר חנכה בשמאל, ובעל הבית בטלית מצאצא באמצע". והנה, 'נר', 'מזוהא' - אדם - ראשי תבות: 'אמן'. מכאן רמז לדברי 'השב הישר' (פרק א) שכשאדם מברך לפני קיום המצוה, המלאכים שנבראו מקיום מצוה זו מתאספים ועונים אמן אחר ברכתו.

תדשים לבקרים' חנכה

המוצא מציאה, שאם ישמע המלך שנטלה יחסה מידי ויענישו] יש לברך 'הטוב והמטיב', וזאת משום שעכשו בודאי טובה היא, והרעה השתיה - ספק אם תתקיים.
 דברי שאול' (מהדורה תנינא)

נפלה נא ביד ה'... וביד אדם אל אפלה

"ואל ש-די יתן לכם רחמים לפני האיש ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין ואני כאשר שכלתי שכלתי" (מג ט)
 אם בקש יעקב שיתן ה' לבניו "רחמים לפני האיש", מדוע הוא מסיים בקביעה שתפלתו לא תתקבל ו: "כאשר שכלתי - שכלתי"?
 פרש ה'כתב סופר':

ידע ידע יעקב כי היסורים הבאים עליו הנם לטובתו, ובודאי לא בקש להפטר מהם. כל שרצה היה להעניש ביד שמים ולא ביד אדם, וכפי שבקש דוד המלך (ש"ב כד ט): "נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמי וביד אדם אל אפלה". וזהו שבקש יעקב: "ואל ש-די יתן לכם רחמים לפני האיש" - שתנצלו מידי אדם, ואם נגזר עלי להעניש: "כאשר שכלתי שכלתי" - ביד שמים.

בכך נבין מפני מה הסמיכו במדרש (ב"ר צב א) לפסוק זה, את הפסוק (תהלים צד יב): "אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה", שאז היתה בקשת יעקב: להתסר ביד ה' ולא ביד אדם.

כתב סופר'

נסי החנכה - בחלקו של בנימין

"ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות" (מג לד)
 במרבית השנים נקראת פרשת מקץ בשבת חנכה. רמז נפלא לקשר בין פרשתנו לגם החנכה למד הצדיק רבי לוי יצחק מברדיטשוב מפסוק זה המתאר את מתנות יוסף לבנימין:

כשנתן יוסף לבנימין "חמש ידות" רמז בכך לנצחון החשמונאים שהיו בו חמש "ידות", וכפי שאנו מפרטים בתפלת 'על הגסים': א. "מסרת גבורים ביד חלשים", ב. "ורבים ביד מעטים", ג. "וטמאים ביד טהורים", ד. "ורשעים ביד צדיקים", ה. "וידים ביד עוסקי תורתך".

הוסיף ואמר רבי פינחס פרידמן שליט"א ראש הכוללים דחסידי בעלזא, כי לאור העבדה שגסי החנכה נרמזו במתנות יוסף לבנימין, נתן להצביע על קשר מיוחד בין בנימין לגם החנכה:

במקרא (יומא יב א) מבאר כי בית המקדש נבנה בחלקם של יהודה ובנימין במשפת, אך "אולם והיכל וביית קדשי הקדשים" נבנו בחלקו של בנימין. ולפי זה נמצא שגם נצחון החשמונאים, שבמהלכו טהרו החשמונאים את ההיכל, כנאמר בתפלת 'על הגסים': "ואתרי כן באו בגיד לדביר ביתך, ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך..." - התחולל בחלקו של בנימין, שנפגם בשעה שטמאוהו היונים.

קדשת לוי' דחסי אדות ד'ה נתנו: לקוטי מאמרים שבי"ל פינקס' - תשי"א, עמ' קא

"בזכות מי נפרע להם הקדוש ברוך הוא לישראל מאמות העולם? בזכות בני אדם שמשימים ומעריבים לבית הכנסת ולבית המדרש ועונים אמן ומברכים את הקדוש ברוך הוא באמן" (תנא דבי אליהו רבה יא).

נשפים אף אנו לברך ברכות השחר בחברותא בבית הכנסת ונזכה לראות אף בזמן הזה בנפילת שונאינו, אמן.

ברכות השחר: בקול בקונה בחברותא.

על התשובות ועל המלחמה

ברכת המזון - ברכת הן (א)

הן את העולם - בכבודו ובעצמו

הברכה הראשונה בסדר ברכת המזון הנה ברכת 'הן', שאותה תקנו משה רבנו ל'ישראל בשעה שירד להם מן (ברכות מח ב). והנה, אף שבדאי עוד טרם ירדת המן אכלו בני ישראל את המצות שאפו במצרים, לא תקנו להם משה את ברכת 'הן' עד לירידת המן. שכן בירידת המן, כשהוא מוכן לאכילה ללא צורך בטרם ובהכנה מיוחדת, נכרה לעין כל השגחתו יתברך. וכלשון הברכה: "הוא נותן לחם לכל בשר" - שכיכול הוא בכבודו ובעצמו לספק לברואי מזון מידיו ממש, אף על פי שבחטאינו נדמה כאלו נוסר הדבר לממשלת הטבע (כ"ל חפדה' עקב סי' ב אות א).

וכך אכן כתבו רבותינו הראשונים, כי בברכת 'הן' אנו מודים ומשבחים את הקדוש ברוך הוא על כך שפכל יום ויום, הוא בכבודו ובעצמו מספק מזון לכל בריותיו מידו הפותחה והרוחבה בתוך בוסד וברחמים, ללא מחסור כלל. ובאמת שבח זה מוסד על המפרט בגמרא (ע"ז ג ב) שבחלק השלישי מארבעת חלקי היום יושב הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו ומספק מזון לעולם כלו על כל בריותיו, משגרי' ואימים ועד ביצי' כנים (ש"ב הל'ט, סדר ברכות קמ).

אכן, כתב המב"ט (בית אלקים' שער הסיודות) בשם המאגלים, כי גסח 'ברכת הן' שתקנו משה היה טונה מהגסח המצוי בדינו. ולפי שדע את סוד שם ה'יה כלל בה כ"ו תבות בלבד, ובה היה סתם: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, הא-ל הן את העולם כלו בטובו בוסד, נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו, ברוך אתה ה' הן את הכל".

הן את העולם כלו

רבים יתמהו על האמור לעיל, הלא עינינו הראות כי רבים מבני האדם מתקשים להשיג את מזונם ומהם אף רעבים לחם, והיכן הוא אותו שפע שנפסק להם ממדורים בכל יום ויום?

תשובה לדבר כתב השופט אמת' (בהר תרמ"א) בבאור כפל הלשון: "את העולם כלו", כי אכן מוריד הקדוש ברוך הוא לעולם בכל יום שפע מזון שיש בו כדי ספוקם של כלל הבריות. אך כך גזרה ההשגחה העליונה, שחלקם של מקצת בני אדם נתן ביד' חבירהם, כדי שהללו יתמכו בהם. והנה הפנה בלשון 'כלו', שהמזון אכן נתן בכל יום כדי ספוקם של כלל הבריות. אך אין הוא נתן בהכרח לכל יחיד בפני עצמו, וכדי שכלם יזכו להנות מהשפע הנדרשים הבריות להיות באחדות, שרק כך ישימו לבם איש לצרכי רעהו ויתמכו זה בזה, ונמצא שבזמן שיש אחדות - הברכה יוצאת מן הכח אל הפעל.

נתינה בעין יפה

צירוף המלים 'חן' 'חסד' ו'רחמים' מזכר בפנינו בכמה וכמה תפלות [ברכת 'מעביר שנה' 'שים שלום', 'עלה ויבא' ועוד]. בברכה זו יש לצרף זה משמעות מיוחדת, שכן הוא בא אחר תאור העבדה שמזון כל העולם תלוי בידיו של הקדוש ברוך הוא. והנה, אם נתאר לעצמנו מלך אשר שכל נתיניו תלויים בו, באפן מחלט, הרי שלא ימלט שהוא יתנשא עליהם ויספק להם את מזונותיהם ביד רפה כיצא יד יחובה. אולם הקדוש ברוך הוא זן

את העולם "בחן בוסד וברחמים" - בעין טובה ובפנים יפות (אוצר התפלות' - ע"ז יוסף).

בעלי המוסר הסבירו עבדה זו ביתר פרוט:

יכול היה הקדוש ברוך הוא לברא את מזונותינו, לדגמה, בצבעי שחר ולכן בלבד. כמה חסד עשה עמנו ברחמיו, שפולבד שברא בעבורנו מאכלים בריאים וטעמים, הוסיף ודאג גם שהם ישאו חן בעינינו, באמצעות צבעים מגונים ומראה מושך ונעים, ומלבד זאת הוסיף עמנו חסד ודאג שאוכלם בנחת. דגמה לכך הוא פרי התפוח; התפוח - תכנו נולד, ואילו היה נתן בקלפה אחת כתפוח, היה המיץ זב ממנו מיד כשהיינו נוגסים בו. אי לכך חלקו הקדוש ברוך הוא ברחמיו לפלחים, וכל פלח חלק לשקקים טענים שבהם נתן את המיץ.

כנה וכהנה גדלו טובותיו עלינו, ואם נתבונן סביבנו נוסף לראות כי קימות אינספור דמאות שבהן נקר החסד הגדול שבו ברא הקדוש ברוך הוא את המאכלים. כמה גדולה חובתנו להודות על כך! (הגש"פ נקטת 'ישראל עמי' ר"ב בשם הגר"ש בראדיא; הגש"פ 'תפארת שמשון' עמ' רנג).

'חן', 'חסד' ו'רחמים'

בעצם משמעותן של לשונות אלו מצינו כמה הסברים:

א. רבנו יוסף אבנו באר: חן' האדם נחלקים לשלוש תקופות: שנות העליה, שנות העמידה ושנות הירידה. בשנות העליה שבהן הגוף בריא ומסוגל להפיק תועלת רבה אף ממעט מזון, די 'בחן' הנתן מידיו יתברך, כדי שיוכל האדם להוציא ממזונו את הרכיבים הדרושים לו כדי חיותו. בשנות העמידה שבהן נחלש הגוף מעט ומסוגל להפיק מהמזון תועלת כפי כמות המאכל לערך, נזקק הוא ל'חסד' מרבה יותר כדי להתקיים. ואילו בשנות הירידה שבהן נחלש הגוף מאד, נזקק הוא ל'רחמים' גדולים כדי שיעמד בחיים (ספר העשרים ד לז).

ב. המהר"ל באר: פותחים אנו באמירת: "הן את העולם... בטובו" - לאמר, כי מצד טובו את העולם הקדוש ברוך הוא אף על העולם. אומנם מפרטים אנו כי שלוש מדות יש בדבר: 'בחן' - אלו הצדיקים שבהם מעשיהם נושאים חן בעיני ה', ככתוב (בראשית ו ח): "ונח מצא חן בעיני ה'". 'בוסד' - אלו רב בני האדם שמוצא מעשיהם אינם ראוים לנשיאת חן מיוחדת, אף הקדוש ברוך הוא זגם ממדת החסד, כל אחד כפי הראוי לו. וברחמים - אלו הסגנים שאין בהם דעת כלל, ומתוודע כך מתעוררים רחמי ה' עליהם לזונם ולפרנסם כדי ספוקם (נתיבות עולם' נתיב העבודה יח, וראה אור תקומה ברהמ"א).

ג. בעירוף השלחן (קס"ז) באר כי אנו רומזים במלים אלו על שלשת סוגי בני האדם הנגנים משפע טובו יתברך: 'בחן' - על העשירים האכים לנשיאות חן מיוחדת על שיש בהם אף לרכישת 'מותרות', 'בוסד' - על רב בני האדם שכל הנצרך לקיומם מצוי בהם, ו'ברחמים' - על העניים שפרנסתם דחוקה וזקוקים הם לרחמים גדולים כדי להתקיים.

על הנער הזה התפללתי

את הספור שלפנינו ספר הגה"צ רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א. את הספור שמע הוא מפי בעל המעשה המחנך הנודע רבי אלימלך חשין, מו"ת' מלמד-ירדן דירושלים, ששמש בקדש בתלמוד תורה 'עץ חיים' במשך למעלה מששים שנה.

באחת השנים הגיע ללמד בכחתו ילד, בן למשפחה קשת יום, שלמדה הצער לא הצליח לעשות חיל בלמודיו והפך לילד שהתנהגותו לא הלקה כלל את אפיו השמור של התלמוד תורה. בזמני השעורים הוא לא פסק מלהפריע, ונתן לומר כי כל ילדי הכתה והתלמידים סבלו בגינו.

התלמידים נסו ככל יכולתם ועשו הכל כדי לגרם לו לשפר את התנהגותו, אך לא ראו ברכה בהשתדלותיהם. התנהגותו של הילד הייתה למטרד שלהם והחריף מיום ליום. להשעותו מהתלמוד תורה - לא היה נתון, משום שהדבר היה גורם לכאב עצום למשפחה השבורה, והו מפני שהדבר היה עלול לגרם לדרדור במצבו הרוחני, חלילה.

האב נקרא לשיחה נוקבת עם המלמד והופיע בזמן המיעד. עד מהרה נוכח המלמד הפסח לדעת כי לא מהאב תצמח הישועה. אומנם האב לא נסה להשתמש באחריות והיה מודע היטב לקשיים ולבעיות שגורם ה'בן חסר' שלו בתלמוד תורה, אך הוא טען בתקף כי אין לו יכולת לעשות דבר. לטענתו הוא מצא את כל האפשרויות השגיות, אך נוכח לדעת כי אין לו כל שליטה על הילד. הוא הוסיף והדגיש שגם בבית הילד משביע אותו מרוצים, והוא אינו רואה כל הצלחה בחינוכו.

"אין לי כל משג כיצד נתן להחזירו למוטב", סכם האב, כשבמלים אלו הוא בעצם מסיר את האחריות מעליו ומחזירה לצות התלמוד תורה. המלמד נסה לעזר: "אולי תנסה לשכר בעבורו חונן, מורה פרטי שיוכל לסייע לך לתכנן ולקדמו בלמודיו; הנסיון מוכיח כי חונן שכזה, מלבד יכולתו למד את הילד בלמודיו, יכול גם להתקרב ללבו ולנפשו, ומתוך אהבה יכול לסייע להצלחתו הכללית ולהביא לפשוו נכר בהתנהגותו ובמדותיו".

אלא שגם להצעה זו סרב האב: "צר לי, אך אין לי כל אפשרות כספית לממן לילד חונן פרטי שכזה. אני מתפרנס בדחק מעבודתי הקשה בנקיון בבתי מדרש ובחדרי מדרגות. איני יכול בשום פנים ואופן לשאת בגטל נוסף של תשלום לחונן...".

"אין לי מה לעשות. באמת שאין ביכולתי לעשות דבר", סיג האב את דבריו בפנים משפלות ופנה לצאת מהחדר. המלמד לא ידע את נפשו מצער. קשה היה לו לראות ביאוש ששנה שבייתה בלבו של האב, ככיכול אין לילדו סכוי חלילה...

רגע לפני שיצא האב מהחדר ננער לפתע המלמד וקרא לעברו: "אבא יקר, אתה חושב שכבר נסית לבקש את חושבני כי טועה אתה טעות מרה! אומנם הבן שלך פונה לאפיקים שאינם רצויים, בלשון המעטה, אך עדין יש בידך לעזר לו; יכול אתה להרבות בתפלה בעבורו ולשפר דמעות פנים. הן אבא גדול יש בשמים המצפה לתפלותיו ולדמעותיו. העתר לפניו ושפר את לבך, והוא בודאי לא יתעלם מבקשותיך...".

בטרם נסגרה הדלת בעדו, עוד הספיק המלמד להבחין בדמעות האלגות מעיני האב. תקוה חדשה נצתה בלבו, והוא לא אחזר לנצלה.

מיום זה ואילך לא הרפו ההורים הכואבים מתפלה ומבכיה להצלחת בנם. אם לא די בכך, הם עוררו אף את קרוביהם להתפלל על כך. האב אף הוסיף לחלות את פניהם של גדולי תורה ותלמידי חכמים שאותם הכיר במסגרת עבודתו, בבקשה ובתחנון כי יקדישו דקות ספורות מזמנם להצלחת בנו, והללו לא יכלו לסרב לבקשה.

כמה מהם אף החליטו לנקט מעשה, ומתוך רמיהם על הילד הציעו לו ללמד עמם מעט: זה רבע שעה, ומשנהו עשרים דקות וכיוצא בזה.

אט אט נרקם קשר הדוק בין הילד לאותם תלמידי חכמים. הללו לקחו אל לבם את מצבו, ומתוך כך הרבו לעודדו ולחזקו. וכך, לאחר תקופה לא ארוכה מאד החלו ההורים ומפריהם להתפלל על הילד, התרחש הנס; לפליאת הוריו ומחנכיו התהפך לבו של הנער לטובה. הוא השתנה מקצה אל קצה והיה לאחד ממבני התלמוד תורה.

כיום הוא מפרא את כתר המזרח של עולם הישיבות, כאחד מגדולי מרביצי התורה, לרב אשרם של הוריו שעדין שופכים תפלות להצלחתו.

"אין לי כל ספק כי השנוי הגדול החל להתחולל בילד רק מאותו רגע שהחלו הוריו לשאת בעבורו את תפלותיהם הנלהבות", אמר הרב חשין, שנים רבות לאחר המעשה.

"משמים שמו בפי את המולים המתאימות ברגע הנכון, ומשעה שההורים הפנו את כל כחם לתפלה בעבורו, ממדום סיעו להם וכינו את הילד לדרך הנכונה בעבורו".

"הורים יקרים", מסיים הרב רבינוביץ את ספרו בקריאה נרגשת, "לעולם את תאמרו כי אין בידיכם אפשרות לעזר לילדכם; הן להתפלל אתם יכולים תמיד. אין כל ספק כי אם תעשו זאת, משמים יכנו גם אתכם לאנשים הנכונים שיוכלו לעשות את ההשתדלות הראויה בעבורו".

טיב ההקלה יתרו תשע"ב